

AJATEENISTUSE KESKKOND KOHANEMISE TOETAJANA¹

Karel Kattai, Kristjan Kask

1. Sissejuhatus

Eesti riigikaitse rajaneb totaalkaitse printsiibil. Selle eesmärk on säilitada Eesti iseseisvus ja sõltumatus, tema maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus. Kaitseväe üks ülesanne rahuajal on välja õpetada ajateenijaid ning koolitada reservvägesid ja üksuseid.² Ajateenistuse eesmärk on välja õpetada Eesti kaitseks vajalikud reservüksused ja luua eeldused elukutseliste kaitseväelaste teenistusse võtmiseks³. Paraku langeb ajateenistusest eri põhjustel välja hulk tulevasi reservväelasi (vahemikus 2007–2014 keskmiselt 16%), mis raskendab reservüksuste komplekteerimist isikkoosseisuga⁴. Iga teenistusest vabastatud ajateenijaga kaotab kaitsevägi ühe tulevase reservväelase. Kaitseväe arstliku komisjoni (KAK) andmetel on vahemikus 2007–2014 psüühika- ja käitumishäirete tõttu vabastatud ajateenijaid keskmiselt 31% vabastatute koguarvust (ulatus 24–42%), millest omakorda neurootilised ja stressiga seotud häired (sh kohanemishäire) moodustavad 53% (ulatus 42–64%)⁵. Kuna üheks ajateenistusest väljalangemise põhjuseks on kohanemiskasused, siis sellest lähtudes on oluline uurida kohanemist mõjutavaid tegureid⁶.

¹ Artikkel põhineb Kaitseväe Ühendatud Õppeasutustes 2015. aastal Karel Kattai kaitstud magistritööl „Ajateenistuse keskkonna seos kohanemise ja väljalangevusega”.

² **Kaitsevägi.** Eesti Kaitseväe kodulehekül. <<http://www.mil.ee/et/kaitsevagi>>, (05.03.2015).

³ **Ajateenistus.** Eesti Kaitseväe kodulehekül. <<http://www.mil.ee/et/ajateenistus>>, (30.12.2014).

⁴ **Kaitseväe arstliku komisjoni aruanne 2007–2014.** Autori erakogu.

⁵ *Ibid.*

⁶ **Tihaste, M.** 2005. Suitsidaalse käitumise ennetamine ja vaimse tervise edendamine militaarses süsteemis: juhendmaterjal. Eesti-Rootsi vaimse tervise ja suitsidoloogia instituut.

1.1. Ajateenistuse taust

„Kaitseväeteenistuskohustuse täitmine on kaitseväekohustuslase kohustus teha kindlaks määratud ajavahemikul läbi aja- ja reservteenistus Kaitseväes. Ajateenistus on meessoost kaitseväekohustuslase kaitseväeteenistuskohustuse täitmine ning naissoost isiku vabatahtlik kaitseväeteenistusse asumine ja selle läbimine sõjaväelise väljaõppe saamise eesmärgil.”⁷ Kutsealuse puhul, kes vastab Kaitseressursside Ameti (KRA) arstliku komisjoni otsusega kaitseväeteenistuskohustuslase tervisenõuetele, hinnatakse kirjalikult kutsesobivust eesmärgiga teha kindlaks tema isikuomaduste põhjal talle sobivaim sõjaväeline väljaõpe. Kutsesobivuse hindamise tulemus kantakse kaitseväekohustuslaste registrisse ja hindamistulemuse print saadetakse ajateenija ajateenistuskohusta.⁸ Kutsealused on kohustatud teavitama KRA-d oma kontaktandmete muutumisest, „oma raskest haigusest, puudest ja teistest asjaoludest, mis võivad mõjutada nende terviseseisundi vastavust kaitseväeteenistuskohustuslase tervisenõuetele, ning esitama terviseseisundi muutumist kajastavad dokumendid”.⁹ Kutsealustele on tagatud informatsiooni kättesaadavus KRA kodulehel ning neile jagatavates infovoldikutel.¹⁰

KRA tehtud uuringutest selgub, et paraku esineb olukordi, kus ajateenija suunatakse teenima teise väeossa või allüksusesse kui algselt oli lubatud. Aastatel 2011–2013 tehtud uuringutes on 2–4% vastanutest öelnud, et nad ei saanud õppida seda eriala, mida olid lootnud või mida neile oli lubatud.¹¹ Selle seletuseks võib olla põhimõte, et ajateenijaid määratakse väeosadesse varem omandatud erialade järgi. Ükski väeosa ei koosne ühesugustest ametikohtadest, mistõttu peab osa ajateenijaid teenima muul erialal.

Ajateenistusse astudes satub kutsealune uudsesse olukorda, milles tal tuleb hakkama saada. Teenistust alustavatel ajateenijatel võib olla olemas mingisugune teave eesootava kohta tänu oma tuttavatele, kes on ajateenistuse juba läbinud, kuid saadud informatsioon ei ole võrreldav reaalse kogemusega. Enamik noori ei ole harjunud keskkonnaga, kus kogu tegevus käib reeglite, käskude ja korralduste järgi ning isiklikud soovid ja harjumused surutakse tagaplaanile. Ajateenistus nõuab kiiret kohanemist senisest erineva keskkonnaga. Paljudes ajateenijates tekitab see kurnatust, kuna nad ei

⁷ **Kaitseväeteenistuse seadus (KVTS) § 5** – RT I 2012, 1 (13.04.2015).

⁸ **Kutsealuste kutsesobivuse hindamise kord**. Kaitseministri 21.12.12 määrus nr 25, § 1.

⁹ **KVTS § 40**.

¹⁰ **Ajateenistus**. KRA kodulehekülg. <<http://www.kra.ee/ajateenistus>>, (09.12.2014).

¹¹ **KRA uuringuaruanded 2011–2013**. Arvamused Eesti Kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. <<http://www.kra.ee/kodanik-ja-riigikaitse/uuringud-ja-aruanded>>, (23.02.2015).

tule teenistusse vabatahtlikult; lisaks on teenistuse algfaasis palju uut informatsiooni, kogu tegevus intensiivne ning tekitab seetõttu väsimust. Samuti on omaette olemise võimalused väga piiratud ning enamik tegevusi toimub teiste nähes.¹²

1.2. Kohanemine ajateenistuses ja seda mõjutavad faktorid

Schmitt ja Pilchner kirjutavad, et evolutsiooni aspektist peab organism muutuvates oludes sobitumiseks ja ellujäämiseks suutma kohaneda nii psüühiliselt kui ka füüsiliselt¹³. Puudulik kohanemine on sage haigestumise põhjus ning haigused omakorda vähendavad organismi kohanemisvõimet¹⁴. Ajateenijatele võivad kohanemisprobleeme tekitada olukorrad, milles nad olid varem iseseisvad (näiteks pere, töö, laenude ja kohustuste olemasolu, kus inimene oli harjunud ise otsustama ning vastutama). Teine äärmus on olukord, kus ajateenija on elanud vanemate juures ning harjunud eluga, milles puudus otsustus- ja vastutusvajadus, kuid ajateenistuses muutuvad keskkonna esitatavad nõuded suurel määral. Isik peab kiirelt omandama kaitseväge reeglid ja nendega keskkonnas kohanema; ta on ära lõigatud tavapärasest ümbrusest ja sotsiaalsest võrgustikust. See on stressi tekitav situatsioon, mida mõjutavad isiku soodumused: milline on tema toimetuleku viis; kas isiksuseprofiil ja toimetulekustiil toetavad kohanemist; kas on olemas mõni samasugune varasem positiivne või negatiivne kogemus ja kas varasemad probleemid raskendavad kohanemist. Need soodumused võivad aktiveeruda tugeva stressi tingimustes, nagu näiteks füüsiline ja psüühiline koormus, emotsionaalne pinge, erinev sotsiaalne keskkond, uus reeglistik¹⁵, aga ka näiteks tiheli olek¹⁶. Tavaliselt ilmnevad kohanemist raskendavad asjaolud teenistuse alguses ning võivad positiivse lahenduse korral üle minna¹⁷.

Rahvusvahelises haiguste klassifikatsioonis (RHK-10) defineeritakse kohanemishäiret kui emotsionaalsete häiretega kulgevat subjektiivset

¹² Tihaste 2005.

¹³ Schmitt, D. P.; Pilcher, J. J. 2004. Evaluating evidence of psychological adaptation: How do we know one when we see one? – Psychological Science, Vol. 15, No. 10, pp. 643–649.

¹⁴ Lyon, B. L. 2012. Stress, coping, and health: A conceptual overview. – Handbook of stress, coping, and health: implications for nursing research, theory, and practice, ed. V. H. Rice. Sage: Los Angeles.

¹⁵ Tihaste 2005.

¹⁶ Vine, I. 1982. Crowding and stress: A personal space approach. – Current Psychological Reviews, Vol. 2, No. 1, pp. 1–18.

¹⁷ Tihaste 2005.

düstressiseisundit, mis kahjustab isiku sotsiaalset tegevust ja suutlikkust ning tekib inimese elus olulise muutusega kohanemise ajal või stressirohke elusündmuse tagajärjel. Individuaalsel soodumusel ja haavatavusel on kohanemishäirete tekkes ja ilmingute kujunemises võrreldes teiste sama klatri häiretega suurem tähtsus. Samal ajal on kohanemishäired seotud stressiga, sest kliinilised ilmingud varieeruvad ning sisaldavad depressiivset meeleolu, ärevust, ülemäära muretsemist, tunnet, et ei suudeta enam toime tulla, ning toovad kaasa mõningaid raskusi inimese igapäevases rutiinses tegevuses. Kaasneda võivad käitumishäired. Samal ajal ei ole ükski sümptom piisavalt raske või ei tungi esile, et kinnitada mõnd spetsiifilisemat diagnoosi.¹⁸

Ajateenijate kohanemisele kaasaaitamisel on väga suur roll ülematel. Tegevvälased peavad ajateenijaid juhendama, selgitama tegevuste eesmäärke, andma tegevusele tagasisidet ning neid julgustama.¹⁹ Samuti peavad nad märkama isikuid, kel on probleeme ja muresid, ning tegema kõik endast oleneva murede lahendamiseks. Teenistusse astumine on paljudele sõduritele õpikogemuseks ja nad kujundavad oma enesehinnangut kogemuste kaudu. Tulemust saab esitleda positiivse kohanemisena, kui noored inimesed avastavad, et a) nad on seiklushimulisemad, kui olid arvanud; b) need, kellele ei meeldi struktuur, hindavad seda pärast teenistusse astumist kõrgemalt; ning c) need, kes vajavad struktuuri, taluvad rohkem ebakindlust.²⁰ Oluliste stressoritena on märgitud ka lähisuhte katkemist, konflikte ülemate ja kaaslastega, kartust läbikukkumise ees, tähelepanu hajutavaid tegureid, kiirustamist, võistlust kaaslastega oskuste ja võimete asjus, füüsilist eksistentsi ähvardavat ohtu ning reaktsiooni ebameeldivatele aistingutele, nagu valu ja emotsionaalsed läbielamised²¹.

Stressitaseme tõusu ajateenistuse alguses kinnitab Hansen-Schwartsi jt Taanis tehtud uuring. Nad leidsid, et unehäirete ja depressiooni esinemus sages ajateenijatel teenistusse astudes 34–36% ning somatisatsioonihäired ja tundlikkus isikutevahelistes suhetes 20% (langedes samas oluliselt ravi käigus). Tulemus võib osutada ravi tõhususele või on tingitud stressirohkest

¹⁸ **Rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon (RHK-10).** Tartu Ülikooli Kliinikumi kodulehekülge. <<http://www.kliinikum.ee/psyhhiatriakliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>>, (10.03.2015).

¹⁹ **Tihaste 2005.**

²⁰ **Matthews, M. D.** 2008. Positive psychology: adaptation, leadership, and performance in exceptional circumstances. – Performance Under Stress, eds. P. A. Hancock; J. L. Szalma. Hampshire, UK: Ashgate.

²¹ **Tihaste 2005.**

militaarsest keskkonnast väljapääsemisega.²² Ka Hagemani jt Taanis tehtud uuringust selgub, et teenistusest vabastamise kõige sagedam põhjus on kohanemishäire²³.

Sri Lanka õhuväes tehtud uuringus osalejatest 50% kannatas kohanemishäire või stressireaktsioonide all ning need probleemid ei olnud otseselt tingitud lahingolukordadest (61,8% nende diagnoosidega isikutest ei olnud sümptomite avaldumise ajaks osalenud lahingutegevuses). Ebaproportsionaalselt suur oli personalikaotus just uute värvatute puhul. Kohanemishäire, stress ja kohanemisreaktsioonid on põhilisteks psüühikahäirete diagnoosideks olenemata vanusest, ametiseisundist või töö iseloomust.²⁴ Hoge jt leidsid oma 1998. aastal USA sõduritega tehtud uuringus, et kohanemishäire osakaal on 45% kõikidest psüühilistest häiretest ning need häired olid olemas juba enne teenistust²⁵.

Hageman jt kirjutasid, et sõjaväes mõõdukate stressoritega kokku puutunud noorte tervete meeste psüühilised kaebused olid tugevas seoses soodumusega haigestuda hilisemas elus psühhiaatrilistesse haigustesse või enneaegu surra. Ligi 25% uuritustest puutus kümnel teenistusele järgnenud aastal kokku psühhiaatriaigaiga või nõustamisega.²⁶ Doruk jt märkisid, et vähem väljaarenenud või arenemata kaitsemehhanismid võivad soodustada kohanemishäire teket. Tähelepanu pööramine, mõistmine ja sekkumine aitaksid stressoritega kohaneda ning kohanemishäirega toime tulla²⁷.

Kui keskkonnas on toetavaid elemente, nagu hea sotsiaalne kliima, pädev juhtimine, tähelepanelik ja hooliv suhtumine, ning isikul on hea ettevalmistus stressoriterikkas keskkonnas toimetulekuks (isiksuseprofiil,

²² Hansen-Schwartz, J.; Kijne, B.; Johnsen, A.; Andersen, H. S. 2005. The course of adjustment disorder in Danish male conscripts. – *Nordic Journal of Psychiatry*, Vol. 59, No. 3, pp. 193–197.

²³ Hageman, I.; Pinborg, A.; Andersen, H. S. 2008. Complaints of stress in young soldiers strongly predispose to psychiatric morbidity and mortality: Danish national cohort study with 10-year follow-up. – *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol. 117, No. 2, pp. 148–155.

²⁴ Perera, H.; Suveendran, T.; Mariestella, A. 2004. Profile of psychiatric disorders in the Sri Lanka Air Force and the outcome at 6 months. – *Military Medicine*, Vol. 169, No. 5, pp. 396–399.

²⁵ Hoge, C. W.; Toboni, H. E.; Messer, S. C.; Bell, N.; Amoroso, P.; Orman, D. T. 2005. The occupational burden of mental disorders in the U.S. military: psychiatric hospitalizations, involuntary separations, and disability. – *The American Journal of Psychiatry*, Vol. 162, No. 3, pp. 585–591.

²⁶ Hageman jt 2008.

²⁷ Doruk, A.; Sütcigil, L.; Erdem, M.; Isintas, M. 2009. Defense mechanisms in adjustment disorder. – *New Symposium Journal*, Vol. 47, No. 3, pp. 135–141.

toimetulekustiil, kogemused ja väljaõpe), siis tekib kohanemisreaktsioon²⁸. Head sotsiaalsed õhustikku aitab tagada ajateenijate ühtekuuluvustunne ja üksteise toetamine stressirohkes keskkonnas ülesannete täitmisel. Salo ja Siebold osutavad, et ühtekuuluvustunde ning sidususe tekke eeldusteks on isiklik sotsiaalsus, esmased grupisuhted ja rühma kogemused. Sidususe teket mõjutavad järgmised faktorid: a) isikuomadused, mis aitavad teenistuses sõlmida sotsiaalseid suhteid, b) isiklikud kohanemismuutujad, mis on seotud teenistuskaslaste võimalustega olukorraga tegeleda, c) vastastikused suhted, nagu sõprus, sotsiaalne toetus ja koostöö, d) juhtkond, eriti vahetud ülemad, e) väljaõppekogemused ja tulemuslikkus, sealhulgas kvaliteet, tagasiside ja tegutsemisvõime, f) organisatsioonikultuur, sealhulgas sooritusele suunatud õhustik, eesmärgipärasus ja liikmete positiivsed kogemused.²⁹

Eesmärgipärasust ja ülesannete selgust rõhutavad ka Lang jt, kes leidsid USA-s tehtud uuringus, et kadetid kogesid väiksemat psüühilist ja füüsilist pinget, kui ülesanded olid selged. Ülesande selgus vähendab esitatavate nõudmiste ja soorituse vahelist pinget.³⁰ Riolli jt märgivad positiivsete emotsioonide olulist rolli stressiga toimetulekul. Positiivsed emotsioonid aitavad ennetada või ära hoida negatiivseid reaktsioone. Organisatsioonid saavad positiivset suhtumist edendades, psühholoogilise vastupanuvõime elemente rõhutades otsest kasu. Ülemad saavad sõdurites optimismi süvendada, rõhutades ühist vastutust kollektiivi ohutuse ja heaolu eest ning selgitades ressursside nõuetekohase kasutamise seost konkreetsete tulemustega.³¹

Kokkuvõtteks võib öelda, et psüühilised häired võivad eksisteerida juba enne teenistusse asumist või avalduda teenistuse alguses. Samuti toovad uurimused esile, et üks põhiline avalduv psüühiline häire on kohanemishäire.

1.3. Ajateenijate kohanemist puudutavad uuringud Eestis

2004. aastal 355 ajateenijaga tehtud uuringus püüdis Kask leida ajateenijate stressi, emotsionaalse enesetunde ja ärevuse seoseid militaarsooritusega.

²⁸ Tihaste 2005.

²⁹ Salo, M.; Siebold, G. L. 2008. Variables impacting peer group cohesion in the Finnish conscript service. – *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 36, No. 1, pp. 1–18.

³⁰ Lang, J.; Thomas, J. L.; Bliese, P. D.; Adler, A. B. 2007. Job demands and job performance: The mediating effect of psychological and physical strain and the moderating effect of role clarity. – *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol. 12, No. 2, pp. 116–124.

³¹ Riolli, L.; Savicki, V.; Spain, E. 2010. Positive emotions in traumatic conditions mediation of appraisal and mood for military personnel. – *Military Psychology*, Vol. 22, No. 2, pp. 207–223.

Uuringu tulemusena selgus, et mida suuremad on stressi, emotsionaalse enesetunde ja ärevuse näidud, seda madalam oli soorituse tase. Samas ei esinenud teenistuse esimesel nädalal statistiliselt olulisi seoseid stressi ja soorituse vahel ning stressinivoo oli teenistuse esimesel nädalal madalam kui enne ja pärast sõdurieksamit. Märkimist vajab stressi ja ärevuse tõus peale eksamit, mille leevenduseks pakub Kask analüüsida tulemuste tagasisidestamist: milal ja kuidas seda teha, kuidas motiveerida ajateenijat ning seeläbi vähendada eksamijärgset stressi ja ärevust kui olulisemaid sooritusega negatiivses seoses olevaid näitajaid.³²

Kaur on leidnud, et väsimuse, stressi, depressiooni ja paanika sümptomeid leevendas lõunauinak kui paus päevas, mil sai pikutada, ilma et ilmtin-gimata oleks magatud. Vaimsele vastupidavusele ja keskendumisvõimele oli lõunauinakust kasu vaid siis, kui uinaku ajal magati. Uuringu tulemused olid kooskõlas psüühikahäire diagnoosi saanute osakaaluga selles katses: eksperimentaalpataljonist vabastati psüühikahäire tõttu teenistusest 4%, kontrollpataljonist 7% ajateenijatest.³³

Uuringuid on tehtud ka isiksusejoonte seostest kohanemisega. Depressiooni, ärevuse ja unehäirete ilmingutega seostusid sellised isiksusejooned nagu suur usaldamatus, sõltuvus, ekshibitsionism, eraldatus ja vähene positiivne temperament³⁴. Juursoo leidis oma uurimuses, et psüühikahäire tõttu teenistuskohustusest vabastamise riski suurendas neurootilisus ja vähendas ekstravertsus. Riski suurendanud isikuomadused olid järgmised: ärevus, viha, depressioon, häbelikkus, haavatavus, väsimus, unehäired ja emotsionaalsus. Riski vähendanud isikuomadused olid sõbralikkus, seltskondlikkus, elamusjanu, elurõõm ja enesedistsipliin.³⁵

Pihkva leidis, et Eesti ajateenijatel ei esine rohkem stressi kui keskmisel kodanikul. Tulemused näitasid, et keskmise tugevusega stressoriteks peeti privaatsuse puudumist, pikki tegevuseta ootamisi, lärmi ja müra. Mõtestatud tegevuse puudumine ja ka ülema ebakompetentsus vähendas ühtekuuluvustunnet ning tekitas tunde, et raisatakse aega. Stressi tekitasid veel eesti ja

³² Kask, T. 2006. Ajateenijate stressi, emotsionaalse enesetunde ja eksamiärevuse seosed militaarsooritusega Eesti kaitseväes. Magistritöö. Tartu: Audentese Ülikooli psühholoogia õppetool.

³³ Kaur, U. 2013. Lõunauinak, ajateenija toimetuleku modereerija: lähme leiba luusse laskma? Magistritöö. Tartu Ülikooli psühholoogia instituut.

³⁴ Kasemets, P. 2009. Kuperjanovi jalaväepataljoni ajateenijate kohanemist takistavad isiksusenäitajad. Seminaritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

³⁵ Juursoo, M. 2011. Psüühikahäirete tõttu ajateenistusest vabastamine: psühhomeetriliste testidega leitud prediktorid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli psühholoogia instituut.

vene ajateenijate vahelised tülid ning arusaamatused, ülemate ebakompetentsus ja suhtumine ajateenijatesse ning olmetingimused ja elukorraldus.³⁶

Riisalo ja Kahni uuringust selgus, et ligi pooled ajateenijad tundsid end kaitseväes närvilisemana kui tsiviilelus. Teenistuses peeti ebameeldivaks vabaduse puudumist ja väeosaväliste suhtlusvõimaluste vähesust. Sõduri baaskursuse lõpus hindas ennast kergelt kohanenuks 36%, raskelt kohanenuks 49,7% ning mittekohanenuks 14,3% ajateenijatest, aga teenistuse lõpus olid hinnangud positiivsemad, vastavalt 49,2%, 43,4% ning 7,4%. Teenistuse alguses diagnoositud psüühika- ja käitumishäired taandusid teenistuse kestel.³⁷ Kuigi uuring viitab, et ajateenijad kohanevad teenistuse käigus, ei pruugi see tulemus päris täpne olla, sest kohanemisprobleemidega isikud ei pruukinud osaleda teenistuse lõpus korraldatud küsitluses – nimelt küsitleti baaskursuse lõpus 161, kuid teenistuse lõpus vaid 122 ajateenijat. Horn leidis, et ajateenijatele tekitab stressi puudulik väljaõpe, eesmärgitu tegevus ning mitte-estlastest ajateenijate puudulik eesti keele oskus. Viimane omakorda toob kaasa konflikte ajateenijate vahel ja pidurdab väljaõpet. Samas oli 65% küsitletutest ajateenistusega rahul.³⁸

Siinse uuringu eesmärk on välja selgitada, milline on ajateenistuse keskonna mõju kohanemisele. Eelnevast lähtudes püstitati uuringus järgmised uurimisküsimused.

1. Milliseid tegureid peavad esindusmehed oluliseks ajateenistusega kohanemisel?
2. Mil määral on need tegurid esindusmeeste arvates neil ja nende kaaslastel aidanud ajateenistuses kohaneda ning teenistuses paremini hakkama saada?
3. Kas ja millised on erinevused väeosade vahel tegurite kaupa?
4. Millistes tegurites esineb puudujääke ning kuidas saaks olukorda parandada?

³⁶ Pihkva, L. 2006. Stressi põhjustavad tegurid ajateenistuses. Lõputöö. Tartu: Tartu Ülikool.

³⁷ Riisalo, R.; Kahn, H. 2001. Ajateenijate psühholoogiline uuring. – Eesti Töötervishoid, Vol. 1, lk 12–14.

³⁸ Horn, H. 2006. Ajateenijate stressireaktsioonid. Lõputöö. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused.

Meetod

2.1. Valim

Uurimuse eesmärgi saavutamiseks koostati küsimustik ajateenijatest esindusmeestele. Eelmainitud isikutest valimi moodustamise kasuks otsustati sellepärast, et esindusmehed on tänu oma üksuse esindamisega kaasnevatele õigustele ja kohustustele kõige paremini kursis üksuses toimuvaga³⁹.

Küsitluse valim moodustati kõikide väeosade esindusmeestest, kus küsitluse ajal olid ajateenijad. Kokku osales küsitluses 72 esindusmeest 11 väeosast ja allüksusest (Kuperjanovi JVP 15, LuKo 4, StKo 3, LogP 2, PiP 6, TaP 4, ÖTP 6, Viru JVP 10, StSiP 8, VaP 7 ja STVP 7).⁴⁰ Küsitluse ajal oli väeosades kokku 75 esindusmeest, kelle teenistusstaaz jäi vahemikku 2,5–5,5 kuud ning kellest küsitluses ei osalenud kaks esindusmeest LogP-st ja üks StSiP-st. Küsitluses osalesid kõikide väeosade esindusmehed, v.a mereväe ja Kalevi JVP ajateenijad, kuna seoses riigikaitse arengukava (RKAK)⁴¹ rakendamisega koolitab teenistuse alguses mereväe ajateenijaid VaP ning Kalevi JVP ajateenijaid Viru JVP.

2.2. Protseduur

Küsitlus korraldati detsembris 2014. Ankeet koosnes 17 tegurist, mille kohta küsitletavad said anda oma hinnangu viiepallisel Likerti skaalal (vaata lisa 1). Vastajatelt sooviti saada hinnang selle kohta, kui oluliseks nad endi ning nende teenistuskaslaste arvates iga tegurit peavad (1 – „pole üldse oluline” kuni 5 – „väga oluline”) ning mil määral see neid või nende teenistuskaslasti on aidanud ajateenistuses kohaneda (1 – „pole üldse toetanud” kuni 5 – „on väga palju toetanud”). Psühholoogilise keskkonna alla liigitati järgmised tegurid: suhtlemisvõimalused lähedastega, kaasteenijatest tuttavad/sõbrad, varem teenistust alustanud ajateenijad, tegevväelased, isik (kaplan, psühholoog), kelle poole saab oma muredega pöörduda, üksi/omiette olemise võimalus, vaba aeg, isikute arv ühes magalas/toas, väljaõpe,

³⁹ **Ajateenijate esindusmehe valimise, nimetamise ja tegutsemise kord.** Kaitseministri 03.01.2013 määrus nr 1.

⁴⁰ Kuperjanovi JVP – Kuperjanovi jalaväepataljon; LogP – logistikapataljon; LuKo – 1. jalaväebrigaadi luurekompanii; PiP – pioneeripataljon; StKo – 1. jalaväebrigaadi staabikompanii; StSiP – staabi- ja sidepataljon; STVP – suurtükiväepataljon; TaP – tagalapataljon; VaP – vahipataljon; Viru JVP – Viru jalaväepataljon; ÖTP – õhutorjepataljon.

⁴¹ **Riigikaitse arengukava 2013–2022.** Eesti Kaitseväge koduleht.

<<http://www.mil.ee/et/kaitsevagi/riigikaitse-arengukava>>, (10.07.2015).

kindel päevplaan ning linnaluba. Füüsilise keskkonna alla liigitati sportimistingimused, raamatukogu, vaba aja veetmise võimalused sõdurikodus, sõdurikodu kohvik ja/või pood, toit ja kasarmu olmetingimused. Vastajatelt küsiti ka toaliikmete arvu ning anti neile võimalus kirjutada muud olulised tegurid ja kommentaarid, mida ankeet ei käsitlenud. Iga teguri juures pakuti võimalust avatud vastuse vormis selgitada, millega nad on konkreetse teguri juures rahul ja/või mida oleks vaja muuta.

Kõik kohtumised kooskõlastati küsitletavate ja intervjueeritavate ülematega. Igaks kohtumiseks kokku lepitud ajaks olid vajalikud isikud küsitlemiseks tagatud ruumis ning neile võimaldati vajaduse korral ka lisaega, et rahulikult mõelda ning oma vastused kirja panna. Enne küsimustiku täitmist kontrolliti vastajate kohalolekut, selgitati küsimustiku täitmise eesmärki ning vajaduse korral vastati küsimustele. Selgitati, kuidas tagatakse vastaja anonüümsus, ja küsiti luba edastada ülemate huvi korral täpsemat informatsiooni peale esindusmeeste reservi arvamist juhul, kui seda ei kajastata selles töös.

RKAK-i⁴² rakendamisega kaasnenud muudatuste tõttu ei saa anda selget ülevaadet mõne väeosa füüsilisest keskkonnast, kuna pärast küsitluse korraldamist on osa ajateenijaid paigutatud uutesse asukohtadesse ja kasarmutesse. Logistikapataljon (LogP) paiknes küsitluse korraldamise ajal Tallinnas Marja tänaval, kuid praeguseks on asunud Ämarisse, samuti on avatud Viru jalaväepataljoni (Virus JVP) uus kasarmu ning vahipataljoni (VaP) ajateenijad on Rahumäelt üle viidud renoveeritud kasarmusse mereväebaasi territooriumil.

3. Tulemused

Esindusmeeste hinnanguid analüüsiti korrelatsioonanalüüsiga. Samuti kasutati dispersioonanalüüsi (ANOVA) ja *post hoc* testide (Bonferroni) tulemusel leiti väeosadevahelised statistiliselt olulised erinevused tegurite toetuses. Kvalitatiivsete andmete analüüsi tulemusi esitledes on kasutatud realistliku loo põhimõtet, millega antakse edasi küsitletute ja intervjueeritavate hinnangud, arvamused ning ettepanekud eri tegurite kohta analüütiliste üldistustena analüüsiteksti põhiosas esinemissageduse järjekorras.⁴³

⁴² Riigikaitse arengukava 2013–2022.

⁴³ Laherand, M-L. 2010. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk.

Tabel 1. Vastajate hinnangud tegurite olulisusele väeosade kaupa

Väide	1		2		3		4		5		6	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kuper-janovi JVP	4,27	0,88	4,07	0,73	3,60	1,12	3,36	1,01	3,60	1,12	3,87	1,41
LuKo	4,50	0,58	4,50	0,58	3,75	1,50	3,75	0,50	4,00	0,82	4,50	0,58
PiP	4,17	0,75	3,67	0,52	3,50	1,22	4,00	0,89	3,17	0,98	4,50	0,55
TaP	4,00	0,82	4,50	0,58	4,00	1,41	3,00	0,00	3,00	1,41	3,00	1,41
StKo	4,33	0,58	4,33	1,15	3,67	0,58	3,33	0,58	3,00	0,00	4,67	0,58
ÕTP	4,67	0,82	3,83	0,98	2,50	1,38	2,83	0,98	3,50	1,38	4,50	0,55
LogP	4,00	0,00	3,00	1,41	2,50	0,71	3,50	0,71	3,00	0,00	4,00	0,00
Viru JVP	4,30	0,82	4,10	0,74	3,56	0,88	3,11	0,93	3,30	1,16	3,20	1,23
STVP	4,57	0,53	4,14	0,38	4,14	0,69	4,14	1,07	3,86	1,07	3,86	1,07
StSiP	4,00	1,07	4,25	0,71	3,00	1,51	3,29	0,49	2,50	1,05	3,38	1,19
VaP	4,57	0,53	4,43	0,53	3,57	0,53	3,57	1,13	3,00	1,00	4,14	0,69
Keskmine	4,32	0,77	4,11	0,73	3,48	1,13	3,43	0,92	3,33	1,09	3,88	1,13

Väide	7		8		9		10		11		12	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kuper-janovi JVP	2,54	1,39	4,40	0,91	4,43	0,65	4,00	1,04	3,62	1,26	4,27	1,03
LuKo	3,25	1,71	4,00	1,41	4,00	1,41	4,25	0,96	4,25	0,50	4,75	0,50
PiP	1,83	0,75	4,33	0,52	3,50	0,84	4,00	0,63	4,00	0,63	4,17	1,60
TaP	2,00	0,82	4,50	1,00	3,75	1,50	4,50	0,58	3,75	0,50	4,00	0,82
StKo	2,67	1,15	5,00	0,00	3,00	1,73	3,67	0,58	4,00	1,00	3,67	0,58
ÕTP	3,83	1,17	4,83	0,41	3,50	1,05	3,83	0,75	4,17	0,75	4,67	0,52
LogP	1,50	0,71	4,00	0,00	2,50	0,71	4,00	.	1,00	0,00	3,50	0,71
Viru JVP	2,33	0,87	4,80	0,42	2,30	0,95	3,10	0,88	2,90	0,74	3,80	0,63
STVP	2,60	1,14	4,43	0,53	3,57	1,27	4,71	0,76	4,57	0,79	4,43	0,98
StSiP	3,00	1,07	4,75	0,46	3,57	1,51	3,63	0,74	2,50	0,76	3,25	1,28
VaP	2,86	1,46	4,71	0,49	3,71	0,95	4,17	1,17	2,17	0,41	4,00	1,15
Keskmine	2,64	1,23	4,56	0,69	3,54	1,21	3,93	0,93	3,42	1,16	4,07	1,03

Väide	13		14		15		16		17	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kuperjanovi JVP	4,00	0,96	3,80	1,15	3,29	0,99	4,60	0,51	3,93	1,07
LuKo	4,25	0,96	4,00	1,15	3,50	1,29	5,00	0,00	4,25	0,96
PiP	3,50	1,52	4,50	0,84	3,83	1,60	4,67	0,52	3,83	0,98
TaP	4,00	0,00	4,25	0,50	2,75	1,50	4,50	0,58	2,75	0,50
StKo	4,00	1,00	4,00	1,00	3,67	0,58	5,00	0,00	2,33	0,58
ÕTP	4,50	0,55	4,00	1,10	3,33	1,51	4,83	0,41	3,67	1,21
LogP	2,50	0,71	4,00	0,00	3,50	0,71	4,50	0,71	3,50	0,71
Viru JVP	3,40	1,07	4,00	0,67	3,40	0,70	4,40	0,52	4,10	0,74
STVP	4,43	0,79	3,43	0,98	3,29	0,95	4,71	0,49	4,00	1,00
StSiP	1,86	1,46	4,13	0,83	2,75	0,71	4,88	0,35	3,13	0,64
VaP	3,67	1,21	4,14	0,69	3,17	0,75	4,57	0,79	3,50	0,55
Keskmine	3,68	1,23	3,99	0,90	3,29	1,02	4,67	0,50	3,67	0,96

Märkus. M – keskmine; SD – standardhälve; Kuperjanovi JVP – Kuperjanovi jalaväepataljon; LogP – logistikapataljon; LuKo – 1. jalaväebrigaadi luurekompanii; PiP – pioneeripataljon; StKo – 1. jalaväebrigaadi staabikompanii; StSiP – staabi- ja sidepataljon; STVP – suurtükiväepataljon; TaP – tagalapataljon; VaP – vahipataljon; Viru JVP – Viru jalaväepataljon; ÕTP – õhutõrjepataljon; 1 – suhtlemisvõimalused lähedastega; 2 – kaasteenijatest tuttavad/sõbrad; 3 – varem teenistust alustanud ajateenijad; 4 – tegevväelased; 5 – isik (kaplan, psühholoog), kelle poole saab oma muredega pöörduda; 6 – üksi/omaette olemise võimalus; 7 – sportimistingimused; 8 – vaba aeg; 9 – raamatukogu; 10 – vaba aja veetmise võimalused sõdurikodus; 10 – raamatukogu; 11 – sõdurikodu kohvik ja/või pood; 12 – toit; 13 – kasarmu olmetingimused; 14 – isikute arv ühes magalas/toas; 15 – väljaõpe; 16 – kindel päevaplaan; 17 – linnaluba.

Tabel 2. Vastajate hinnangud tegurite kohanemise soodustamise toetusele väeosade kaupa

Väide	1		2		3		4		5		6	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kuperjanovi JVP	4,07	0,73	3,60	1,12	3,36	1,01	3,60	1,12	3,00	1,55	3,87	1,41
LuKo	4,50	0,58	3,75	1,50	3,75	0,50	4,00	0,82	2,67	0,58	4,50	0,58
PiP	3,67	0,52	3,50	1,22	4,00	0,89	3,17	0,98	3,20	0,84	4,50	0,55
TaP	4,50	0,58	4,00	1,41	3,00	0,00	3,00	1,41	3,00	1,00	3,00	1,41
StKo	4,33	1,15	3,67	0,58	3,33	0,58	3,00	0,00	3,67	1,53	4,67	0,58
ÕTP	3,83	0,98	2,50	1,38	2,83	0,98	3,50	1,38	2,50	0,71	4,50	0,55
LogP	3,00	1,41	2,50	0,71	3,50	0,71	3,00	0,00	3,50	0,71	4,00	0,00
Viru JVP	4,10	0,74	3,56	0,88	3,11	0,93	3,30	1,16	4,00	0,76	3,20	1,23
STVP	4,14	0,38	4,14	0,69	4,14	1,07	3,86	1,07	4,33	0,82	3,86	1,07
StSiP	4,25	0,71	3,00	1,51	3,29	0,49	2,50	1,05	3,43	1,13	3,38	1,19
VaP	4,43	0,53	3,57	0,53	3,57	1,13	3,00	1,00	3,50	1,38	4,14	0,69
Keskmine	4,11	0,73	3,48	1,13	3,43	0,92	3,33	1,09	3,43	1,16	3,88	1,13

Väide	7		8		9		10		11		12	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kuperjanovi JVP	2,54	1,39	4,40	0,91	3,54	1,33	3,62	1,26	4,27	1,03	4,00	0,96
LuKo	3,25	1,71	4,00	1,41	4,25	0,50	4,25	0,50	4,75	0,50	4,25	0,96
PiP	1,83	0,75	4,33	0,52	4,00	1,41	4,00	0,63	4,17	1,60	3,50	1,52
TaP	2,00	0,82	4,50	1,00	4,50	0,71	3,75	0,50	4,00	0,82	4,00	0,00
StKo	2,67	1,15	5,00	0,00	3,67	1,53	4,00	1,00	3,67	0,58	4,00	1,00
ÕTP	3,83	1,17	4,83	0,41	3,20	1,48	4,17	0,75	4,67	0,52	4,50	0,55
LogP	1,50	0,71	4,00	0,00	2,50	0,71	1,00	0,00	3,50	0,71	2,50	0,71
Viru JVP	2,33	0,87	4,80	0,42	3,00	0,93	2,90	0,74	3,80	0,63	3,40	1,07
STVP	2,60	1,14	4,43	0,53	4,00	0,82	4,57	0,79	4,43	0,98	4,43	0,79
StSiP	3,00	1,07	4,75	0,46	2,14	1,07	2,50	0,76	3,25	1,28	1,86	1,46
VaP	2,86	1,46	4,71	0,49	3,00	1,41	2,17	0,41	4,00	1,15	3,67	1,21
Keskmine	2,64	1,23	4,56	0,69	3,38	1,25	3,42	1,16	4,07	1,03	3,68	1,23

Väide	13		14		15		16		17	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Kuperjanovi JVP	4,60	0,63	3,29	0,99	4,60	0,51	3,93	1,07	4,27	0,70
LuKo	4,75	0,50	3,50	1,29	5,00	0,00	4,25	0,96	4,50	1,00
PiP	4,83	0,41	3,83	1,60	4,67	0,52	3,83	0,98	4,17	0,75
TaP	5,00	0,00	2,75	1,50	4,50	0,58	2,75	0,50	4,25	0,50
StKo	5,00	0,00	3,67	0,58	5,00	0,00	2,33	0,58	4,00	1,00
ÕTP	4,83	0,41	3,33	1,51	4,83	0,41	3,67	1,21	3,67	1,03
LogP	5,00	0,00	3,50	0,71	4,50	0,71	3,50	0,71	4,50	0,71
Viru JVP	4,70	0,48	3,40	0,70	4,40	0,52	4,10	0,74	4,40	0,70
STVP	4,86	0,38	3,29	0,95	4,71	0,49	4,00	1,00	4,29	0,76
StSiP	4,75	0,46	2,75	0,71	4,88	0,35	3,13	0,64	4,00	0,53
VaP	4,57	0,53	3,17	0,75	4,57	0,79	3,50	0,55	4,00	1,15
Keskmine	4,75	0,47	3,29	1,02	4,67	0,50	3,67	0,96	4,18	0,78

Märkus. M – keskmine; SD – standardhälve; Kuperjanovi JVP – Kuperjanovi jalaväepataljon; LogP – logistikapataljon; LuKo – 1. jalaväebrigadi luurekompanii; PiP – pioneeripataljon; StKo – 1. jalaväebrigadi staabikompanii; StSiP – staabi- ja sidepataljon; STVP – suurtükiväepataljon; TaP – tagalapataljon; VaP – vahipataljon; Viru JVP – Viru jalaväepataljon; ÕTP – õhutõrjepataljon; 1 – suhtlemisvõimalused lähedastega; 2 – kaasteenijatest tuttavad/sõbrad; 3 – varem teenistust alustanud ajateenijad; 4 – tegevvalvelised; 5 – isik (kaplan, psühholoog), kelle poole saab oma muredega pöörduda; 6 – üksi/omaette olemise võimalus; 7 – sportimistingimused; 8 – vaba aeg; 9 – raamatukogu; 10 – vaba aja veetmise võimalused sõdurikodus; 10 – raamatukogu; 11 – sõdurikodu kohvik ja/või pood; 12 – toit; 13 – kasarmu olmetingimused; 14 – isikute arv ühes magalas/toas; 15 – väljaõpe; 16 – kindel päevaplaan; 17 – linnaluba.

Tabelites 1 ja 2 on toodud väeosade ja vastanute keskmised hinnangud. Ajateenijatest esindusmehed hindavad ajateenistuses kohanemist soodus-tavate teguritena kõrgemalt linnaluba, kasarmu olmetingimusi, toitu, sporti-mistingimusi ja vaba aega ning madalamalt varem teenistust alustanud aja-teenijaid, raamatukogu ning isikut (kaplan, psühholoog), kelle poole saab muredega pöörduda. Toetuse puhul hindavad esindusmehed kõrgemalt suhtlemisvõimalusi lähedastega ning linnaluba ja madalamalt üksi/omaette olemise võimalust.

Leidmaks seost tegurite olulisuse ja toetuse vahel, tehti Pearsoni korrelat-sioonanalüüs, mille tulemused on esitatud tabelis 3. Analüüsi tulemused näitavad seost toetuse ja olulisuse ning järgmiste tegurite vahel: raamatu-kogu, sõdurikodus vaba aja veetmise võimalus, vaba aeg, varem teenistust alustanud ajateenijad, sõdurikodu kohvik/pood, kasarmu olmetingimused, kaasteenijatest tuttavad/sõbrad, isikud, kelle poole saab muredega pöörduda, linnaluba, lähedastega suhtlemise võimalused ning kindel päevaplaan.

Tabel 3. Korrelatsioonid tegurite olulisuse ja toetuse vahel

Tegur	Korrelatsioonikordaja
Suhtlemisvõimalused lähedastega	.353**
Kaasteenijatest tuttavad/sõbrad	.426**
Varem teenistust alustanud ajateenijad	.515**
Tegevvälased	.232
Isik (kaplan, psühholoog), kelle poole saab muredega pöörduda	.421**
Üksi/omaette olemise võimalus	.212
Sportimistingimused	.08
Vaba aeg	.526**
Raamatukogu	.586**
Vaba aja veetmise võimalused sõdurikodus	.581**
Sõdurikodu kohvik ja/või pood	.499**
Toit	.115
Kasarmu olmetingimused	.447**
Isikkoosseisu arv ühes magalas/toas	-.052
Väljaõpe (intensiivsus, põnevus)	.116
Kindel päevaplaan	.25*
Linnaluba	.378**

Märkus. *p = .05, ** p = .01

Dispersioonanalüüsi (ANOVA) kasutades leiti, et väeosade vahel ei esine statistiliselt olulisi erinevusi tegurite olulisuses, kuid neid esineb tegurite toetavas mõjus kohanemisele. Nelja teguri toetuses esines statistiliselt oluline väeosadevaheline erinevus. Need olid sportimistingimused⁴⁴, vaba aeg⁴⁵, vaba aja veetmine sõdurikodus⁴⁶ ning kasarmu olmetingimused⁴⁷. Leidmaks seda, milliste väeosade vahel on statistiliselt oluline erinevus, tehti *post hoc* test Bonferroni meetodil ($p < .05$), mille tulemused on esitatud tabelis 4⁴⁸.

Tabel 4. Üksused, mille vahel esines statistiliselt olulisi erinevusi Bonferroni *post hoc* analüüsi tulemusel ($p < .05$)

Tegur	Üksus	Üksused, kellega võrreldes ilmnesis statistiliselt olulised erinevused
Sportimistingimused	Viru JVP	Kuperjanovi JVP
Vaba aeg	LogP	LuKo, PiP, TaP, StKo, ÖTP, STVP
	VaP	STVP, ÖTP, PiP, LuKo
	Viru JVP	STVP
	StSiP	STVP
Vaba aja veetmise võimalused sõdurikodus	StSiP	Kuperjanovi JVP, LuKo, TaP, ÖTP, Viru JVP, STVP, VaP

Märkus. Kuperjanovi JVP – Kuperjanovi jalaväepataljon; LogP – logistikapataljon; LuKo – 1. jalaväebrigaadi luurekompanii; PiP – pioneeripataljon; StKo – 1. jalaväebrigaadi staabikompanii; StSiP – staabi- ja sidepataljon; STVP – suurtükiväepataljon; TaP – tagalapataljon; VaP – vahipataljon; Viru JVP – Viru jalaväepataljon; ÖTP – õhutõrjepataljon.

Sportimistingimuste kohta antud hinnangute erinevust saab selgitada Kuperjanovi JVP esindusmeeste arvamusel, et väeosas on kõik vajalik sportimiseks olemas, samal ajal kui Viru JVP-l puudub korralik jõusaal ning võimla ja sportimine koosneb enamasti jooksmisest ja mitmesugustest harjutustest. Vaba aja kohta kirjutasid LogP esindusmehed, et nädala sees pole vaba aega kusagilt võtta ning nädalavahetusel puuduvad selle sisustamiseks võimalused ja vahendid. Viru JVP esindusmehed leidsid, et vaba aega on liiga vähe, eri võimalusi selle sisustamiseks võiks olla rohkem ning samuti

⁴⁴ $F(10,68) = 2.27, p < .05, \eta^2 = .285$

⁴⁵ $F(10,68) = 6.03, p < .001, \eta^2 = .514$

⁴⁶ $F(10,68) = 4.53, p < .001, \eta^2 = .443$

⁴⁷ $F(10,68) = 2.34, p < .05, \eta^2 = .292$

⁴⁸ Tabelis pole kajastatud kasarmu olmetingimusi, kuna test näitas, et selles ei esine statistiliselt olulist erinevust.

võiks olla rohkem kultuuriüritusi. StSiP-i puhul oli vastakaid arvamusi: leiti, et vaba aega on kas liiga vähe või siis liiga palju. Üksmeelel oldi vaba aja sisustamise võimaluste vähesuses, mida esitati ka liigse vaba aja põhjusena, sest istutakse niisama toolil. VaP esindusmehed polnud rahul, et sel ajal täidetakse teisi ülesandeid, vaba aega ei osata midagi peale hakata ning sõduri baaskursuse ajal on seda liiga vähe. Suurim erinevus eelmainitud väeosade vahel oli selle teguri puhul Tapa linnaku väeosadega, mille esindusmehed kirjutasid, et vaba aega tagatakse piisavalt.

StSiP-i sõdurikodus vaba aja veetmise puhul oli kõige suurem probleem ruumi väiksus. Esindusmehed osutasid, et seal on kitsas ja umbne, ruum mahutab umbes 20 inimest ning võimalused eri tegevusteks on piiratud, samas kui teiste väeosade vastajad kirjutasid, et neile on tagatud sõdurikodus käimine ja tingimused vaba aja veetmiseks on head.

3.1. Esindusmeeste arvamuste kvalitatiivne analüüs

Järgnevalt antakse ülevaade esindusmeeste arvamustest ja kommentaaridest iga teguri kohta eraldi. Iga teguri juures on kirjeldatud, miks see tegur on esindusmeeste arvates oluline, ning nimetatakse, kuidas on tagatud nende tegurite toetus ajateenijatele.

3.1.1. Lähedastega suhtlemise võimalused

Esindusmehed osutasid, et suhtlemisvõimaluste olemasolu on ülimalt tähtis ja asendamatu, aitab teenistuse alguses kohaneda süsteemiga, eriti isikutel, kellel on oma pere või kes ei saa kõige paremini hakkama ja vajavad seetõttu lähedaste toetust. Leiti, et lähedasele oma hingeelust rääkimine on paljusid aidanud kohanemisel ja toimetulekul.

Ühelt poolt nimetati, et olulisi piiranguid suhtlemisel ei esine, sest iga päev tagatakse võimalus suhelda telefoni või IT-vahendi abil, nädalavahe-tustel on külastuspäevad ning üldjuhul on tagatud ka kirjade saatmine. Leiti, et sõduri baaskursuse ajal on ettenähtud tund aega suhtlemiseks piisav, ning kui kellelgi on olnud vajadus suhelda ajal, mis ei ole selleks ette nähtud, on ta selleks alati loa saanud. Linnaloal juba käia saanud esindusmehed rõhutasid, et peale suhtlusvõimaluse parandamise aitab linnaloal viibimine sõdurielust eemale saada, mis on muutnud olemist paremaks ja ajateenistuse stressi-vabamaks. Sellele on kaasa aidanud ka tegevväelaste vastutulek, kui mingites olukordades on vaja linnaloal pikemalt viibida.

Teisalt mainiti, et mõnes väeosas on sõduri baaskursuse ajal suhtlemiseks liiga vähe aega. Suhtlemiseks ette nähtud aeg võiks olla määratud päevakavas ning suhtlemisvahendeid võiks lubada kasutada ka vabal ajal või oma toas viibides. Vahendite puhul soovitati toetada ajateenijaid ümbrike ja markidega, kuna alati ei ole võimaldatud sõdurikodus käimist, et marke ja ümbrikuid soetada. Rõhutati ka, et üks kord nädalas helistamise võimalus ajateenistuse alguses ei ole piisav. Seda seostati distsiplineerimisega, aga samal ajal leiti, et alguses on kohanemisega seotud šokk niigi suur ja seetõttu on ka suurem vajadus lähedastega suhelda.

Külastuspäevade puhul mainiti, et kohad, kus külalistega võib viibida, on ülerahvastatud ning külalised peavad mõnikord järjekordade tõttu ootama kohtumist mitu tundi. Lahendustena pakuti, et külaliste arvu vähendaks sõduri baaskursuse ajal mõned korrad linnaloale laskmine ning ruumi-puudust aitab leevendada see, kui lubatakse külalistega vabamalt ringi liikuda ning ka kasarmus viibida. Suhtlemisvõimaluste tagamise puhul mainiti ka kellegi väärä käitumise tõttu kogu rühma karistamist suhtlemisvõimaluste äravõtmisega, mis vähendas motivatsiooni, samuti toodi negatiivsena esile, et puudub selgus sõduri baaskursuse ajal telefonide kasutamise korra kohta.

3.1.2. Kaasteenijatest tuttavad/sõbrad

Osutati, et koos sõbra või tuttavaga on kergem teenistust läbida, sest saab üksteisele toetuda ja on, kellega suhelda ning kellele oma muredest rääkida. Esindusmehed soovitasid võimaluse korral ühest piirkonnast pärit ajateenijad määrata ühte üksusesse, sest sõbraga ühte rühma sattunud on sellega väga rahul. Kuigi olemasoleva tuttavaga koos teenimist hinnatakse, ei peeta seda väga oluliseks, kuna kaitsevääst leiab uusi sõpru – saadakse ju teenistuse käigus omavahel tuttavaks, sõdurid hoiavad ühte ja toetavad üksteist. Positiivseks peeti ka sõbraga samal ajal eri väeosades teenimist, sest see annab võimaluse vahetada muljeid ja kogemusi ega tekita suhtlusbarjääri teiste rühmakaaslastega.

Teisalt märgiti, et kui sõduri baaskursuse ajal on leitud endale uued sõbrad, jagatakse üksus pärast seda laiali, mistõttu satub ajateenija uuesti võõraste inimeste keskele. Samuti toodi näiteid, kus sõprade koosteenimise soove ei arvestata ning isegi vennad on määratud eri üksustesse. Kirjutati, et eri rühmadesse sattunud tuttavad ei võinud baaskursuse ajal suhelda mujal kui sõdurikodus, soovitatakse lubada tuttavatevahelist suhtlust ka mujal.

3.1.3. Varem teenistust alustanud ajateenijad

Selle teguri puhul sooviti teada saada, kuidas varem teenistust alustanud ajateenijad käituvad äsja teenistust alustanutega. Varem alustanud ajateenijatelt saab informatsiooni teenistuse ja tegevväelaste kohta ning nad loovad oma kogemuste jagamise, juhendamise ja õpetamise kaudu selgema pildi eesootavast. Kuna varem teenistust alustanud kujundavad esmamulje kaitsevääst, peetakse nende eeskuju ja abi oluliseks. Rõhutati, et head drillseersandid toetavad kohanemist distsiplineerimise, moraali hoidmise, motiveerimise ja abistamise kaudu. Samuti mainiti, et mõned varem teenistust alustanud ajateenijad kasutavad oma võimu väärtalt, korvates oma kogemamatust agressiivsusega, samas kiidetakse tegevväelasi selliste olukordade ärähoidmise eest. Mainiti, et üksikud tegevväelased on drillseersantidega liialt familiaarsed, andes neile rohkem vabadust ja jättes neid kontrollimata, mistõttu on osa drillseersante halvaks eeskujuks oma vähesema distsiplineerituse pärast. Kuna mõned varem teenistust alustanud ajateenijad osalevad ka väljaõppe korralduses, on neid kritiseeritud mitmesuguste probleemide pärast, nagu ebapedagoogiliste meetodite kasutamine ja erinevused õpetatavas.

3.1.4. Tegevväelased

Vastati, et valdavalt on tegevväelased mõistvad ja abistavad, kohtlevad alluvaid väärikalt, on oma ala asjatundjad, õpetavad huvitavalt ning tegelevad enese arendamise ja analüüsiga. Huvi tundmine oma alluvate vastu (küsidavad, julgustavad ja motiveerivad) ning mõistev suhtumine ja abivalmidus aitavad teenistuse läbimisele hästi kaasa ning selle võrra on vähem ka probleeme. Tegevväelaste kohalolu on oluline distsipliini tagamiseks ning kinnistamiseks. Kiideti ka mõnede tegevväelaste huumorimeelt ning tõsteti esile sõjakoolist tulnud noori ohvitseri, kes on hakkajad, tegutsejad, abistavad ja mõistvad.

Teisalt märgiti, et mõned tegevväelased on liiga egoistlikud ja üleolevad, annavad katteta lubadusi ja vastuolulisi käskke, hakkavad kinni igast väiksemast probleemist ning annavad halba eeskuju reegleid rikkudes, samal ajal ise nõudes oma allumatelt nende täitmist. Probleemina nimetati osa tegevväelaste halba suhtlemisuskust, suhtumist sõdurisse ning sõduritega arvestamist, sest puudujääke esineb erapooletuses ja individuaalses lähenemises, inimeste eri võimetega arvestamises ning selle mõistmises, et ajateenijad ei ole teenistuses vabatahtlikult. Erapooletuse puhul mainiti, et reeglite

omavahelise ebakõla ja üksikute tegevväelaste oma äranägemise tõttu on allüksuse sees osale isikkoosseisust tagatud rohkem hüvesid ning osale ajateenijatele lubatakse rohkem kui teistele. Peale valitud sõdurite soosimise ei tegele mõned tegevväelased piisavalt oma rühmaga ning seal esile kerkivate kiusajate ning korrarikkujatega, kuna teised jälle kasutavad võimu enda kehtestamiseks ning lähevad mõjutamisega üle piiri, näiteks karistades kogu rühma ühe isiku eksimuse tõttu, mis vähendab kogu rühma moraali.

Anti soovitusel, et tegevväelased peaksid ajateenijatega rohkem suhtlema ja neid motiveerima, võiksid ajateenijaid üksustesse määrates arvestada igaühe eripära, jagada rohkem informatsiooni tegevuste ja tulevikus planeeritava kohta. Kõik planeeritavad tegevused peaksid olema eesmärgipärased, sest niisama lihtsalt passimine on ajateenijatele raisatud aeg. Soovitati korraldada rohkem tegevväelaste ja ajateenijate ühisüritusi omavahelise suhtluse ning lugupidamise parandamiseks.

3.1.5. Isik (kaplan, psühholoog), kelle poole saab muredega pöörduda

Kuigi enamik küsitletuid polnud kaplani ja/või psühholoogiga oma probleemidele lahendusi otsides kokku puutunud, leidsid nad, et nende spetsialistide kättesaadavus on hea ning neid vajanud on ka abi saanud. Nimetati rühmasisest üksteise toetamist, mis on aidanud masendusest üle saada. Ajateenijatega tegelemisel ja neisse suhtumisel tõsteti esile kaplanite ja huvijuhi erapooletust, abivalmidust, huvi tundmist ajateenijate käekäigu vastu ning mitmel juhul probleemide lahendamist. Olulisena märgiti kaplanite ja huvijuhi korraldatud teenistusväliseid üritusi, nagu kirikus, kinos, teatris ja muudes kultuuriasutustes käimine ning leerikoolitus, sest need on toonud vaheldust igapäevaelu.

Samas nimetati mitmel korral, et kuna kaplan peab töötama mitme väeosaga, on ta liiga hõivatud ning temalt pole probleemile lahendust saadud, pigem on lihtsalt rahustatud ja probleemi leevendatud. Samuti, et kaplanit ega psühholoogit ei tunda väga hästi, mistõttu ei julgeta nende juures käia ning nende vastuvõtul käimisel ei suudeta tagada diskreetsust. Heaks näiteks diskreetsuse tagamisel esitati Viru JVP, kus kaplaniga saab vestelda raamatukogus ning seetõttu ei tea teised isikud, kas inimene käis kaplani juures või raamatukogus.

3.1.6. Üksi/omaette olemise võimalus

Esindusmehed leidsid, et kaitseväes puudub privaatsus ning üksi/omaette olemiseks puuduvad sobilikud kohad ja selleks on raske ka aega leida. Samas peeti oluliseks mõnikord üksi olemist, et olla rahu ja vaikus ning segamatult omi mõtteid mõelda. Seetõttu peaks olema rohkem selliseid kohti, kus saaks privaatselt telefoniga rääkida või lihtsalt rahu olla. Samas esines ka vastuargumente, sest mõned vastanud leidsid, et üksi olemist polegi vaja, kuna seltskonnas olles sulandutakse paremini grupp ja koos läheb aeg kiiremini. Olukorra parandamiseks soovitati lubada kasutada ümbritsevast väljalülitamiseks kõrvaklappe, samas aga leiti, et linnaloale saamisega väheneb omaette olemise vajadus niikuinii tänu sealsele privaatsusele.

3.1.7. Sportimistingimused

Kuperjanovi JVP esindusmeeste arvates oli kõik vajalik sportimiseks olemas, kuid sõduri baaskursuse ajal võiks rohkem aega olla iseseisvaks sportimiseks ning võiks rakendada rohkem koordineeritud treeninguid. Samasugusel arvamusel sportimistingimuste kohta olid 1. jalaväebrigaadi üksused Tapa linnakus, kuid nemad nimetasid, et sportimisaeg võiks olla tunniplaanis ning see võiks olla mitmekesisem. Probleemina nähti spordirajatiste ülerahvastatust ning kaugust kasarmust (ca 2 km). Viru JVP esindusmeeste seisukoht oli, et väeosas peaks olema korralik jõusaal ning võimla, sest praegu koosneb sportimine enamasti jooksmisest ja mitut liiki harjutustest. Kuna nende sportimistingimused on piiratud ja sporditegevused üksluised, sooviksid nad väeossa spordiinstruktorit, kes teeks sportimise huvitavamaks ja kasutaks korrekseid treeningumeetodeid. StSiP-i ja VaP-i ajateenijate arvates on neil suhteliselt korralik jõusaal, kuid puuduvad tingimused tegelemiseks teiste spordialadega, nagu pallimängud jms.

3.1.8. Vaba aeg

Vaba aega peetakse oluliseks, et end rutiinist välja lülitada, puhata, suhelda ning oma huvide ja erasjadega tegeleda. Arvamused vaba aja jaotuse kohta jagunevad kaheks: ühelt poolt leitakse, et vaba aega on piisavalt, aga teisalt väidetakse, et seda ei ole piisavalt, eriti just teenistuse alguses. Probleemina esitati, et vaba aega kiputakse piirama tegevustega, nagu varustuse või relvastuse hooldus ning ettevalmistused järgnevateks tegevusteks, nt varustuse komplekteerimine, käskude koostamine jms.

Peale väeosas vaba aja veetmise korraldatakse ajateenijatele mitmesuguseid üritusi, nagu kinos, teatris, muuseumis, spordiüritustel ja muudel kultuuriüritustel käimine. Võimaluse piires on ajateenijaid toetatud nende hobidega tegelemisel. Vastanud kirjutasi, et neile on positiivselt mõjunud kaitseväge propageerivad üritused – relvanäitused, koolides ja lasteaedades käimine ning lahtiste uste päevad –, kus nad said tavapärasest keskkonnast välja ning suhtlesid eri inimestega.

Vaba aja paremaks sisustamiseks anti eri soovitusi. Leiti, et vaba aeg peaks olema konkreetsemalt päevaplaanis määratud ja sellest peaks ka kinni pidama. Vaba aja võiks välja kuulutada ka väljaõppe varasema lõppemise korral, sest niisama toolil passimine ja ootamine ei ole see, mida ajateenijad teenistusest ootavad. Positiivsena mõjuks ka rutiinist väljasaamine, kui korraldataks rohkem kultuuriüritusi, arendavaid huviringe jms.

3.1.9. Raamatukogu

Üldiselt ollakse rahul raamatukogus käimise võimalusega ning seal pakutava kirjandusega. Raamatukogu olemasolu ei ole siiski esmatähtis, sest paljud kasutavad võimalust kodust oma raamatuid kaasa võtta. Raamatukogu ja lugemisvõimaluste puhul vastati, et lugemine pakub eneseharimisvõimalusi ja rutiinist väljasaamist ning VaP-is on aidanud seda tagada raamatukogu, kus arvestatakse ajateenijate soove: nende käest küsiti, millise kirjanduse vastu on huvi, ning vajaduse korral telliti puuduolevad teosed. Tapa linnaku esindusmehed soovitasid, et raamatukogus võiksid olla lugemisnurgakesed, see võiks olla õhtuti kauem avatud, pakkuda teenust ka reedeti ja laupäeviti ning seal käimine võiks olla lubatud reservajal. Viru JVP ja LogP esindusmehed tõid välja, et nende raamatukogus on valik väike ning LogP raamatukogu koosneb enamasti sõjaajaloo kohta käivast kirjandusest. StSiP-i vastanud koos VaP-i vastanuga nimetasid peale kesise valiku, et raamatukogu lahtioleku ajad ei toeta seal käimist.

3.1.10. Sõdurikodu

Kuperjanovi JVP, Viru JVP ja Tapa linnaku väeosade esindusmehed pidasid sõdurikodu oluliseks kohaks, kus saab rutiinist välja tulla tänu teiste ajateenijatega suhtlemisele ning tegevustele, milleks on kasutada mitmesugused vahendid, nagu piljard, arvutid, muusikainstrumendid, X-box, male, kabe ja teised lauamängud. Sõdurikodude kohta mainiti, et need on väeosade suurust arvestades liiga väikesed, eriti külastuspäevadel kehvade

ilmastikutingimustega nendes väeosades, kus sõdurikodus saab koos külastega aega veeta. Viru JVP puhul nimetati peale ruumipuuduse, et arvutid on vananenud ning vaba aja veetmiseks on liiga vähe võimalusi ja vahendeid. StSiP-is on küll lauatenise mängimise võimalus, koroonat, televiisor, muusika ning lauamängud, kuid ruum on liiga väike, mahutades kuni paar-kümmend ajateenijat korraga. Samasugune olukord valitses VaP-is, kus esindusmeeste arvates on vaid väike kohvik ja neli lauamängu, kuid nende olukord on paranemas uuele territooriumile ja uude kasarmusse kolimise tõttu.

Sõdurikodu kohviku/poe kohta märgiti, et üldiselt on seal kõik vajalik olemas alates magusast ja lõpetades hügieenitarvetega ning mõned sõdurikodud arvestavad ajateenijate soove ja võimaluse korral tagavad puuduoleva kauba. Samas mainiti, et järjekorrad on pikad, mõnikord on kaup otsas ning Viru JVP ja Tapa väeosades tuntakse puudust kirjamarkidest ja ümbrikest, mis puuduvad müügilt. Sõdurikodu toiduga oli enamik vastajaid rahul, kuid tehti ettepanek, et sõdurikodud võiksid pakkuda ka tervislikumat toitu, nagu puuviljad, piimatooted jms. VaP-i esindusmehed leidsid, et kuigi valik on piisav ja pakub vaheldust kaitseväge toidule, on seal hinnad kallid. StSiP-i ja LogP esindusmehed mainisid, et toidu- ja joogiautomaadid ei asenda kohvikut ning pakutavad tooted on võrreldes poega liiga kallid⁴⁹.

3.1.11. Toit

Üldiselt on kõik vastanud nii toidu kvaliteedi kui ka portsjonite suurusega rahul. Kuna inimeste maitse-eelistused ja söömisharjumused erinevad, on mitmel korral soovitud, et toit võiks olla vaheldusrikkam, maitsvam ning portsjonid võiksid olla suuremad. Soovitati rohkem ja suuremat valikut salateid, muna hommikusöögiks ning toodi esile, et toit koosneb põhiliselt süsivesikutest ja seetõttu oleks vaja suurendada valgu- ja rasvasisaldust. Samuti sooviti viinerite, sardellide ja töödeldud pihvide asemel midagi tervislikumat ning esitati probleem, et viimastele sööjatele ei pruugi kõike enam jätkuda. Kuna sööklad teenindavad söögikordade ajal sadu inimesi, on igale üksusele määratud kindel aeg söömiseks, mis kolme esindusmehe arvates pole piisav ning vajaks pikendamist. Rahulolematust väljendati ka kuivtoidupakkidega: pakkide kvaliteet on kehv ja eri ratsioonide valik napp. Lahenduseta on jäänud küsimus, kui osa isikuid ei saa kas tervislikul või mõnel muul põhjusel pakutavat toitu süüa, siis puudub neile alternatiivtoit.

⁴⁹ StSiP-is ja LogP-s puudusid küsitluse ajal sõdurikodu kohvik/pood ning neid asendasid toiduautomaadid.

3.1.12. Kasarmu olmetingimused

Üldiselt oldi kasarmutega rahul, sest kõik elamiseks vajalik on olemas ning on tagatud head võimalused sauna kasutamiseks. Märgiti, et kasarmud on ülerahvastatud, mistõttu on hommikuti hügieeniruumid hõivatud, puuduvad privaatsed kohad, puhkeruumid ei ole piisavalt hästi sisustatud ning pärast välilaagrit ei ole kuivatusruumis piisavalt ruumi riiete ja varustuse kuivatamiseks. Vanemates kasarmutes elavad ajateenijad mainisid probleeme ventilatsiooni, valgustuse, kütte ning hügieeniruumide seisukorra puhul ning ootasid seetõttu uutesse kasarmutesse kolimist. Olukord on praeguseks paranenud kolmes väeosas, mis on paiknenud uude asukohta või milles on avatud uus kasarmu. Mainiti ka, et voodid jäävad pikematele sõduritele lühikeseks, tekid pole piisavalt head ning kapid on liiga väikesed.

3.1.13. Isikute arv ühes toas

Vastanud leidsid, et optimaalne oleks majutada ühes toas jaosuurust üksust (ligikaudu 12 sõdurit), kuna see aitab kasvatada ühte kuuluvustunnet ning vältida konflikte, mis tekiksid suuremas seltskonnas. Kuna ruumipuuduse tõttu on raskendatud liikumine, varustuse pakkimine, voodite tegemine jms, leidis enamik vastajaid, et üle 14–16 inimese ühes ruumis on liiga palju. Üle 15 inimesega ühes toas viibijad mainisid, et liiga palju rahvast ühes ruumis tekitab sisepeingeid. Kuigi alguses on harjumatu nii mitmekesi ühes toas elada, harjub sellega lõpuks ära. Pigem mõjutab toa sisekliimat seltskond, kellega tuba jagatakse, sest heas seltskonnas ollakse nõus olema ka rohkemate kaaslastega. Mitmel korral märgiti, et kaks voodit on ilma igasuguse vaheta üksteise kõrval, kuna isikkoosseisu suurus ei vasta toas ettenähtule.

3.1.14. Väljaõpe

Vastanud hindavad põnevat, mitmekülgset ja intensiivset väljaõpet, kuna see aitab ajal kiirelt mööduda ja hoiab motivatsiooni suuremana. Üldjuhul õpetavad tegevvälased põnevalt, teevad vajaduse korral järeleaitamistunde ning õpitud saab rakendada ka tsiviilelus. Leiti, et ajateenistuses õpitakse uut ja kasulikku ka tsiviileluks. Kuigi enamasti peetakse väljaõpet tihedaks, mainisid mõned vastajad, et intensiivsustase kõigub ning passimist on liiga palju. Vastajad rõhutasid, et sõduri baaskursus ja nooremallohvitseride kursus on eriti intensiivsed. Väheintensiivse väljaõppe üle kurtsid just autojuhikursuse vastajad. Mainiti, et inimeste õppimisvõime erinevust arvestades rakendatav kuldne kesktee on mõnele liiga lihtne ja siis tunnetavad nad väljaõppes oma

aja raiskamist. Seda tunnet süvendas instruktorite erinev tase ning see, et õpetatavate teadmised ja oskused ületavad mõnikord õpetaja omi. Soovidenä esitati praktiliste harjuste osakaalu suurendamist, tunniplaani kinnipidamist, aga ka enesekaitse õpetamist ning päevakajalistest sündmustest ja õppetundidest rääkimist (nt Ukraina konflikt).

3.1.15. Kindel päevaplaan

Kuigi kindel päevaplaan tekitab rutiini, mis kolme vastaja puhul oli harjumatu, aitas see siiski teenistuse läbimisele kaasa. Enamik vastajaid leidis, et tegevused toimuvad päevaplaani järgi, ent oli neidki, kelle väitel päevaplaani muudeti pidevalt. Vastajad soovisid päevaplaanist kinnipidamist eriti määratud vaba aja puhul, mida aeg-ajalt rakendatakse teisteks tegevusteks, ning reservaja kasutamist vaba ajana või iseseisva sportimisena, juhul kui pole määratud konkreetseid ülesandeid.

3.1.16. Linnaluba

Linnaloa puhul kirjutati, et see suurendab motivatsiooni, annab võimaluse lähedastega suhelda, puhata ning pakub vaheldust militaarsetele keskkonnale. Kui asjad on korras või isikul on mõjuv põhjus, on linnaluba alati ka tagatud. Need, kes on saanud seda võimalust kasutada, leidsid, et see on neid motiveerinud ja toetanud, kuid mõned üksikud arvavad, et see pole vajalik. Vastajate arvamusest selgus, et kaks kuni neli korda sõduri baaskursuse ajal linnaloal käimine toetab teenistuse läbimist.

Teisalt märgiti linnalubade puhul, et puudub info puhkuste aegade kohta ning linnaloale saamisest antakse teada liiga hilja, samas kui vestlusest esindusmeestega selgus, et nendele oleks vastuvõetav linnaloast teatamine juba 24 tundi varem. Mõne üksuse puhul oli äärmuslikumaks näiteks teatamine 5–30 minutit enne linnaloale pääsemist, mis ei jäta sõduritele aega sõidukit organiseerida või pikemalt tegevusi planeerida. Probleemina tõsteti esile nii väeosadevahelisi kui ka väeosasiseseid erinevusi linnaloale lubamises: ühest üksusest lastakse sõduri baaskursuse ajal linnaloale, teisest mitte, ning erinevused on ka linnaloale lubatava isikkoosseisu suurusega. Mõned vastajad leidsid, et sõdur peab linnaloale saamiseks pingutama ja näitama initsiatiivi, kuid teised olid seisukohal, et linnalube andes peaks arvestama sõduri isikliku elu ning ei ole aktsepteeritav ähvardada linnaloast ilma jätmisega või seda tühistada, kuna see on demoraliseeriv.

3.1.17. Muu

Vastajatel oli võimalus vaba tekstina lisada oma arvamusi muude tegurite kohta, mida ankeet ei käsitlenud, ning samuti vajaduse korral ankeeti kritiseerida. Ajateenistuse keskkonna kohanemist soodustava poole pealt mainiti Kuperjanovi JVP näitel, et selles väeosas on sõduri elu piisavalt hea, kuna kõik olmetingimused, söök, meeskond ja väljaõpe on toetanud ajateenistuse läbimist, ning vastaja ja tema rühmakaaslased on rahul, et teenivad aega just seal. StSiP-i näitel kirjutati, et motiveeriv tegur on vabam suhtlemine tegevvälastega välilaagrites. Kohanemist mittetoetava poole pealt mainiti infopuudust nii teenistuse ajal kui ka enne seda, liigset koristamist ning suitsetamise piiramist teenistuse alguses.

Enesearendamise ja koolituste puhul leiti, et vaja oleks suurendada isamaalist ning väärtushinnangute kasvatamist, tõsta üldise kasvatusetaset ning suurendada huviringides osalemise võimalust, et pärast ajateenistust ei oleks mahajäämine nii suur. Samuti võiks ajateenijatele pidada loenguid psühholoogiast, mis muudaks ajateenijaid ja paneks nad mõtlema oma käitumise üle. Kaks vastajat ei pooldanud kohustuslikku ajateenistust ning üks polnud rahul varustusega, sest mõned elemendid on katki või kipuvad lagunema.

Esindusmehed andsid ka mõned soovitusel, kuidas nende arvates saaks ajateenistust paremaks muuta. Leiti, et ajateenistus tuleks läbida kohe pärast keskkooli omandamist ning ajateenijad võiksid käia koolides kaitseväge elu tutvustamas – samas on teisalt kirjutatud, et vabatahtlikkus soodustab paremat kohanemist.⁵⁰ Soovitati saata enne ajateenistust kutsealusele tema tulevase teenistuskoha ajateenijate koostatud infokiri, mis sisaldaks nõuandeid ja soovitusi teenistuse paremaks läbimiseks. Veel vastati, et tegevvälalased peaksid ajateenijaid kohtlema väärikalt, arvestama nende erinevusi ning soove väeosade ja ametikohtade valikul. Suhtlemisvõimaluste tagamiseks ja vaba aja veetmise parandamiseks soovitati ajateenija tasuta kirja saatmise võimalust, elektroonikaseadmete oma toas laadimise ja kasutamise võimaluste piirangute puudumist, traadita interneti tagamist kasarmutes ning kõigi sõdurite linnaloale laskmist nädalavahetustel, mil midagi ei tehta. Tehti ettepanek, et eri väeosade esindusmehed võiksid aeg-ajalt omavahel kokku saada, et näha teiste väeosade tingimusi, ning arutada ajateenistuses esile kerkinud probleeme.

⁵⁰ Tihaste 2005.

4. Kokkuvõte ja ettepanekud

Kokkuvõtteks võib öelda, et ajateenistuse alguses on oluline tähelepanu pöörata kohanemist soodustavatele faktoritele. Uuringu tulemustena leiti, et osa ajateenistuse keskkonna faktoreid toetab kohanemist, kuid on mõningaid tegureid, mida saab paremaks muuta, nagu informeeritus, privaatsuse puudumine ja eemalolek lähedastest, tegevvälaste käitumine ja suhtumine, väljaõpe, sportimistingimused, isikute arv ühes magalas/toas ja toit. Järgnevalt käsitletakse neid tegureid lähemalt.

Kuigi KRA jagab kutsealustele infovoldiku ning neil on võimalus käia KRA kodulehel, kus on peamine informatsioon olemas, jääb sellest siiski väheks. Olukorra parandamiseks sobiks ka konkreetse väeosa ajateenijatele koostatud infovoldik, mis saadetakse kutsealusele enne ajateenistusse asumist, kuna üldjuhul ilmnevad kohanemist raskendavad asjaolud teenistuse alguses.⁵¹ Voldiku koostamisel peaks kasutama nii ajateenistust lõpetavate sõdurite kui ka reservväelaste arvamust, kuna nemad oskavad öelda, millest nad teenistuse jooksul kõige rohkem puudust tundsid. Voldik võiks sisaldada nii teenistuseelset ja -aegset kui ka reservväelasele olulist infot ja viiteid. Voldikus oleva info kõrval võiksid kas kompanii või pataljoni ülemad ajateenijatele teenistuse alguses tutvustada väeosa ja selle ülesandeid, ajateenijate rolli nendes ülesannetes ja seda, miks nad on ajateenistuses vajalikud ning mis neid aja- ja reservteenistuses ees ootab.

Ajateenijatele võivad kohanemisprobleeme tekitada ka olukorrad, milles nad olid varem iseseisvad⁵². Näiteks jätkuvalt on problemaatiline, mis saab ajateenijate laenumaksetest ajateenistuse ajal⁵³. Kuna tõenäoliselt ei ole võimalik pankadele panna kohustust ajateenistuse ajaks igasugused laenumaksed peatada, võiks neid kohustada informeerima ajateenistuses käimata laenuvõtjaid tingimustest, mis kaasnevad ajateenistuses olles laenumaksete puhul.

Privaatsuse puudumine ja omaette olemise võimalused on ajateenistuse keskkonnas peaaegu olematud ning selliste tingimuste tagamine nii suurele inimhulgale on paraku võimatu. Ka varem on leitud, et keskmise tugevusega stressoriks pidasid ajateenijad privaatsuse puudumist.⁵⁴ Samas võiks lubada sõduritel kasutada tühja klassi või muud ruumi, mida parajasti ei kasutata. Väeosad, kes sõduri baaskursuse ajal ei lase sõdureid linnaloale, võiksid kaa-

⁵¹ Tihaste 2005.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Vt ka Tihaste 2005.

⁵⁴ Pihkva 2006.

luda säärase tava muutmist – vastajad on kirjutanud, et kaks kuni neli korda sel ajal linnaloal viibimine on aidanud kohanemisele palju kaasa ning on vähendanud omaette olemise vajadust. Lisaks aitaks see parandada suhtlemisvõimalusi, leevendab lähedastest eemalolekut ning aitab kaasa tsiviilelu probleemide ja kohustuste lahendamisele – need on faktorid, mille olulisust on rõhutanud ka varasemad uurimused.⁵⁵

Ajateenijate kohanemisele on suur mõju nende ülematel⁵⁶. Valdav osa esindusmehi kirjeldas tegevvälaste käitumist ja suhtumist positiivsena, aga samas märgiti ka tegevvälaste halba eeskujut, informatsiooni kinnihoidmist, üksuste erinevat kohtlemist, inimeste erinevuste arvestamata jätmist ning halba suhtumist ajateenijasse. Sellest lähtudes peaksid ülemad pöörama rohkem tähelepanu oma tegevvälastest alluvate käitumisele ja nõudma neilt reeglite järgimist, sh mitte lubama kompaniisisesid erinevusi rühmade kohtlemisel, mis peaks kajastuma väeosa kodukorras. Nii esindusmehed kui ka asjatundjad on veendunud, et tegevvälased peaksid rohkem arvestama inimeste erinevat suutlikkust ja vajaduse korral tegelema igapäeva personaalselt, mis aitaks kokkuvõttes ajateenija kohanemisele tunduvalt efektiivsemalt kaasa.⁵⁷ Eesmärgipärasust ja ülesannete selgust on ka varem rõhutanud⁵⁸.

Tegevvälastel on suur roll ka väljaõppe korralduses, mida esindusmehed pidasid väga oluliseks, kuid mis pole neid piisavalt toetanud. Probleemina esitati instruktorite erinev tase ning õppe intensiivsus⁵⁹. Erinev tase tuleb välja eriti ajateenijatest koolitajate ning tegevvälaste puhul, kes on äsja lõpetanud ajateenistuse ja asunud tegevvälaseks. Väljaõppe taset aitaks ühtlustada noorte instruktorite lisakoolitus pedagoogikas ning nõustamine tundide pidamise eri võimaluste asjus, samuti nende osalemine tunnis algul abikoolitajatena ja seejärel põhikoolitajatena kogenud instruktori käe all, kes annab pärast tunni pidamist ka tagasisidet.

Kuna ka väljaõppe intensiivsust tajutakse erinevalt⁶⁰, siis peaks siinkohal rohkem arvestama ajateenijate individuaalseid erinevusi. Näiteks kui väljaõpe lõpeb varem ja reservajaks ei ole ülesandeid, ei peaks sõdureid hoidma igaks juhuks valmisolekus ootamatu ülesande täitmiseks, vaid andma neile vaba aega oma asjadega tegelemiseks.⁶¹ Samuti on vaja luua väeosadesse

⁵⁵ Riisalo, Kahn 2001.

⁵⁶ Tihaste 2005.

⁵⁷ Salo, Siebold 2008.

⁵⁸ Lang jt 2007; Pihkva 2006; Horn 2006.

⁵⁹ Vt ka Horn 2006.

⁶⁰ Vt ka *ibid.*

⁶¹ Vt nt Kaur 2013.

rohkem võimalusi vaba aja veetmiseks. Olenevalt väeosast on selleks tarvis suuremaid ruume, eri vahendeid või tegevuste tagamist väljaspool väeosa.

Toitlustamist peetakse oluliseks, kuid analüüsist selgub, et see ei toetanud teenistuse läbimist piisavalt. Üldiselt oldi Eesti Kaitseväes pakutava toidu kvaliteedi ja portsjonite suurusega rahul, kuid probleeme nähti selles, et toit on liiga üksluine, viimastele sööjatele ei pruugi kõike jätkuda ning söömiseks ettenähtud aeg on liiga lühike. Kuna sööklad teenindavad ühe söögikorra ajal sadu inimesi, ei pruugi olla võimalik tagada kõikidele söömiseks piisavalt aega, samuti seab piirangud ka toitlustamise eelarve. Oluline oleks ka leida lahendus nende isikute toitlustamisele, kes ei saa terviseprobleemide, usu või muu tõsise põhjuse tõttu tarbida kaitseväe pakutatavat.

Olmetingimustest mainiti probleeme sportimisvõimaluste nappusega ning isikute liigse rohkusega ühes toas. Viimane võib avalduda liigse lärmi ja mürana⁶², aga ka tiheliolekuna, mis võib suurendada stressi avaldumise tõenäosust⁶³. Kuna kaitsevägi on võimaluste piires parandanud ajateenijate elamistingimusi uue taristu loomisega ning vanade renoveerimisega ning valdavalt ollakse olmetingimustega rahul, tuleks peale kasarmute valmimist võimaluse piires parandada ka sportimistingimusi, mis mõnes väeosas on väga nigelad. Kuigi eelarve seab uute spordirajatiste ehitamisele piirid, oleks siiski võimalik tagada spordiasutustes käimist väljaspool väeosa või rajada uusi tingimusi koostöös teiste institutsioonidega.

Uurimuse kitsaskohana saab esitada seda, et uuriti ainult ajateenijatest esindusmeeste arvamust ajateenistuse keskkonna tegurite ja kohanemise kontekstis. Tulevastes uurimustes tuleks valimit laiendada ka teistele ajateenijatele. Samuti tuleb öelda, et uuriti ainult ajateenijate arvamust – samas on teadmata, mida arvavad selle teema kohta tegevvälased, kes ajateenijatega kõige rohkem kokku puutuvad, näiteks rühmaülemad. Sellest lähtudes võiks kordusuuringusse kaasata ka tegevvälasi. Kuna uuring tehti ajal, mil mõned üksused alustasid kolimist uutesse või renoveeritud kasarmutesse, saab uurida, kuidas uued olmetingimused on mõjutanud nende üksuste ajateenijate kohanemist ja teenistuse läbimist. Kordusuuring oleks vajalik ka seetõttu, et küsitluse korraldamise hetkest detsembris 2014 on aset leidnud ümberkorraldused ajateenijate füüsilises keskkonnas (RKAK 2013–2022⁶⁴ muudatuste järgi asub LogP nüüdseks Ämaris, avatud on Viru JVP uus

⁶² Pihkva 2006.

⁶³ Vine 1982.

⁶⁴ Riigikaitse arengukava 2013–2022.

kasarmu ning VaP-i ajateenijad on Rahumäelt üle viidud renoveeritud kasarmusse mereväebaasi territooriumil).

Kirjandus

- Ajateenijate esindusmehe valimise, nimetamise ja tegutsemise kord.** Kaitseministri 03.01.2013 määrus nr 1.
- Ajateenistus.** Eesti Kaitseväe koduleht. <<http://www.mil.ee/et/ajateenistus>>, (10.12.2014).
- Ajateenistus.** KRA koduleht. <<http://www.kra.ee/ajateenistus>>, (09.12.2014).
- Doruk, A.; Sütcigil, L.; Erdem, M.; Isintas, M.** 2009. Defense mechanisms in adjustment disorder. – *New Symposium Journal*, Vol. 47, No. 3, pp. 135–141.
- Hageman, I.; Pinborg, A.; Andersen, H. S.** 2008. Complaints of stress in young soldiers strongly predispose to psychiatric morbidity and mortality: Danish national cohort study with 10-year follow-up. – *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol. 117, No. 2, pp. 148–155.
- Hansen-Schwartz, J.; Kijne, B.; Johnsen, A.; Andersen, H. S.** 2005. The course of adjustment disorder in Danish male conscripts. – *Nordic Journal of Psychiatry*, Vol. 59, No. 3, pp. 193–197.
- Hoge, C. W.; Toboni, H. E.; Messer, S. C.; Bell, N.; Amoroso, P.; Orman, D. T.** 2005. The occupational burden of mental disorders in the U.S. military: psychiatric hospitalizations, involuntary separations, and disability. – *The American Journal of Psychiatry*, Vol. 162, No. 3, pp. 585–591.
- Horn, H.** 2006. Ajateenijate stressireaktsioonid. Lõputöö. Tartu: Kaitseväe Ühendamise Õppeasutused.
- Juursoo, M.** 2011. Psüühikahäirete tõttu ajateenistusest vabastamine: psühhomeetriiliste testidega leitud prediktorid. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli psühholoogia instituut.
- Kaitseväe arstliku komisjoni aruanne 2007–2014.** Autori erakogu.
- Kaitseväeteenistuskohustuslasele ja tegevälasele teenistusülesande täitmiseks ettenähtud tervisenõuded.** Vabariigi Valitsuse 21.03.2013 määrus nr 45.
- Kaitsevägi.** Eesti Kaitseväe koduleht. <<http://www.mil.ee/et/kaitsevagi>>, (05.03.2015).
- Kasemets, P.** 2009. Kuperjanovi jalaväepataljoni ajateenijate kohanemist takistavad isiksuseäitajad. Seminaritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kask, T.** 2006. Ajateenijate stressi, emotsionaalse enesetunde ja eksamiärevuse seosed militaarsooritusega Eesti kaitseväes. Magistritöö. Tartu: Audentese Ülikooli psühholoogia õppetool.
- Kaur, U.** 2013. Lõunainak, ajateenija toimetuleku modereerija: lähme leiba luusse laskma? Magistritöö. Tartu: Ülikooli psühholoogia instituut.
- KRA aruanded 2007–2014.** Kaitseväeteenistuskohustuse täitmisest riigis. <<http://www.kra.ee/kodanik-ja-riigikaitse/uuringud-ja-aruanded>>, (23.02.2015).
- KRA uuringuaruanded 2011–2013.** Arvamused Eesti Kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. <<http://www.kra.ee/kodanik-ja-riigikaitse/uuringud-ja-aruanded>>, (23.02.2015).

- Kutsealuste kutsesobivuse hindamise kord.** Kaitseministri 21.12.2012 määrus nr 25, § 1.
- Kaitseväeteenistuse seadus (KVTS).** – RT I 2012, 1. 13.04.2015.
- Laherand, M-L.** 2010. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk.
- Lang, J.; Thomas, J. L.; Bliese, P. D.; Adler, A. B.** 2007. Job demands and job performance: The mediating effect of psychological and physical strain and the moderating effect of role clarity. – *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol. 12, No. 2, pp. 116–124.
- Lyon, B. L.** 2012. Stress, coping, and health: A conceptual overview. – *Handbook of stress, coping, and health: Implications for nursing research, theory, and practice*, ed. V. H. Rice. Sage: Los Angeles.
- Matthews, M. D.** 2008. Positive psychology: adaptation, leadership, and performance in exceptional circumstances. – *Performance Under Stress*, eds. P. A. Hancock; J. L. Szalma. Hampshire, UK: Ashgate.
- Perera, H.; Suveendran, T.; Mariestella, A.** 2004. Profile of psychiatric disorders in the Sri Lanka Air Force and the outcome at 6 months. – *Military Medicine*, Vol. 169, No. 5, pp. 396–399.
- Pihkva, L.** 2006. Stressi põhjustavad tegurid ajateenistuses. Lõputöö. Tartu Ülikool.
- Rahvusvaheline haiguste klassifikatsioon (RHK-10).** Tartu Ülikooli Kliinikumi koduleht. <<http://www.kliinikum.ee/psyhhiaatrikliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>>, (10.03.2015).
- Riigikaitse arengukava 2015–2022.** Eesti Kaitseväe koduleht. <<http://www.mil.ee/et/kaitsevagi/riigikaitse-arengukava>>, (10.07.2015).
- Riisalo, R.; Kahn, H.** 2001. Ajateenijate psühholoogiline uuring. – *Eesti Töötervishoid*, Vol. 1, lk 12–14.
- Rioli, L.; Savicki, V.; Spain, E.** 2010. Positive emotions in traumatic conditions mediation of appraisal and mood for military personnel. – *Military Psychology*, Vol. 22, No. 2, pp. 207–223.
- Salo, M.; Siebold, G. L.** 2008. Variables impacting peer group cohesion in the Finnish conscript service. – *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 36, No. 1, pp. 1–18.
- Schmitt, D. P.; Pilcher, J. J.** 2004. Evaluating evidence of psychological adaptation: How do we know one when we see one? – *Psychological Science*, Vol. 15, No. 10, pp. 643–649.
- Tihaste, M.** 2005. Suitsidaalse käitumise ennetamine ja vaimse tervise edendamine militaarses süsteemis: juhendmaterjal. Eesti-Rootsi vaimse tervise ja suitsidoloogia instituut.
- Vine, I.** 1982. Crowding and stress: A personal space approach. – *Current Psychological Reviews*, Vol. 2, No. 1, pp. 1–18.

Kpt **KAREL KATTAI**, MA (sõjaväeline juhtimine), maaväe 2. jalaväebriigaadi staabi sidejaoskonna (S6) ülem

KRISTJAN KASK, PhD (õiguspsühholoogia), Tallinna Ülikooli loodus- ja terviseteaduste instituudi üldpsühholoogia dotsent

Lisa 1. Küsimustik esindusmeestele***Austatud kaitsevüelane!***

Olen Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste Kõrgema Sõjakooli kuulaja ja küsitlen magistritöö raames ajateenijatest esindusmehi kõikidest pataljonidest. Magistritöö pealkiri on „Ajateenistuse olmekeskonna seos kohanemise ja väljalangevusega” ning peamiseks eesmärgiks on välja selgitada, kas ajateenistuse keskkond toetab piisavalt ajateenijatel teenistuse läbimist. Töö tulemusel valmivad ettepanekud ajateenistuse töökeskkonna parandamiseks. Uuringus osalejatele tagatakse anonüümsus sellega, et täidetud küsimustikke näevad ja analüüsivad ainult magistritöö autor ning juhendajad.

Täna Teid vastamise eest

Kapten Karel Kattai, Kõrgem Sõjakool, 9. keskastmekursus, karel.kattai@mil.ee

Küsimustik

Kuupäev.....

Väeosa.....

Pataljon.....

Kompanii.....

Esiteks hinnake teguri olulisust Teie ja Teie teenistuskaaslaste kohanemisel.

(sobiv vastusevariant märgistage ringiga)

Järgmiseks hinnake, mil määral on see tegur Teid ja Teie teenistuskaaslaste toetanud ajateenistusega kohanemisel. *(sobiv vastusevariant märgistage ringiga)*

Viimaks soovime teada saada, **kas nimetatud tingimused või tegurid on Teie ja Teie teenistuskaaslaste arvates Kaitseväes piisavalt olemas või kui pole, siis mida oleks vaja teha, et olukorda muuta.** Selleks kirjutage oma arvamus vabas vormis vastavate märksõnade juurde.

1. Suhtlemisvõimalused lähedastega

Väga oluline	Oluline	Mõnevõrra oluline	Vähesel määral oluline	Pole üldse oluline
On väga palju toetanud	On toetanud	On toetanud mõnevõrra	On toetanud vähesel määral	Pole üldse toetanud

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

2. Kaasteenijatest tuttavad/sõbrad

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

3. Varem teenistust alustanud ajateenijad

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

4. Tegevväelased

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

5. Isik (kaplan, psühholoog), kelle poole on võimalik muredega pöörduda

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

6. Üksi/omaette olemise võimalus

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

7. Sportimistingimused

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

8. Vaba aeg

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

9. Raamatukogu

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

10. Vaba aja veetmise võimalused sõdurikodus

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

11. Sõdurikodu kohvik ja/või pood

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

12. Toit

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

13. Kasarmu olmetingimused

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

14. Mitu inimest on Teie toas/magalas?**15. Isikute arv ühes magalas/toas**

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

16. Väljaõpe (intensiivsus, põnevus)

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

17. Kindel päevaplaan

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

18. Linnaluba

Millega olete rahul ja/või mida oleks vaja muuta?

19. Muud olulised tegurid ja kommentaarid, mida ankeet ei käsitlenud (vabas vormis):

Täna Teid vastamast!